

XITOIY TILI FRAZEOLOGIZMLARIDA “TARIXIY XOTIRA” TUSHUNCHASINING MOHIYATI

Madaminova Sevara Ruzimbayevna

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti Magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada xitoy tili frazeologizmlarida tarixiy xotira tushunchasining ifodalanish mexanizmlari tahlil qilinadi. Xitoy tilidagi chengyu (成语) va boshqa frazeologik birliklar xalqning tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlarini va kollektiv ongining mahsuli sifatida qaraladi. Tadqiqot davomida tarixiy voqealar, afsonalar va klassik manbalarga asoslangan frazeologizmlar misolida “tarixiy xotira”ning lingvokulturologik mohiyati ochib beriladi.

Kalit soʻzlar: frazeologizm, chengyu (成语), tarixiy xotira, lingvokulturologiya, madaniyat, konsept, semantika, obrazlilik, xitoy tili

Kirish

Har bir xalqning tili uning tarixiy taraqqiyoti, madaniyati va dunyoqarashini oʻzida mujassam etadi. Xitoy tili frazeologizmlari, xususan, chengyular (成语), qadimgi tarixiy voqealar, afsonalar va adabiy manbalarga asoslangan boʻlib, ular orqali xalqning tarixiy xotirasi avloddan-avlodga uzatiladi.

“Tarixiy xotira” tushunchasi lingvistik nuqtai nazardan qaralganda, til birliklari orqali tarixiy tajriba va bilimlarning saqlanishi va qayta tiklanishini anglatadi. Shu jihatdan, xitoy frazeologizmlari nafaqat til birligi, balki madaniy kod sifatida ham muhimdir. Zamonaviy tilshunoslikda frazeologizmlar (barqaror iboralar, idiomalik birliklar) millatning madaniy-kognitiv xotirasining eng muhim shakllaridan biri sifatida qaraladi. Xitoy tili frazeologizmlari, xususan, toʻrt harfli chengyu (成语) tizimi bu borada noyob misol boʻlib, ularning aksariyati qadimgi tarixiy voqealar, afsonalar va klassik asarlardan (masalan, “Shi ji” – “Tarixiy yozuvlar”, “Zuo zhuan” va boshqalar) olingan. “Tarixiy xotira” tushunchasi esa xalqning oʻtmishdagi voqealarni saqlab qolish, ulardan saboq olish va kelajak uchun ishlatish jarayonini bildiradi. Ushbu maqola Xitoy frazeologizmlarida “tarixiy xotira”ning mohiyatini ilmiy jihatdan ochib berishga qaratilgan boʻlib, uning lingvokulturologik va semantik xususiyatlarini tadqiq etadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, globallashtirish sharoitida milliy til va madaniyatni saqlash masalasi dolzarb boʻlib qolmoqda.

Asosiy qism

Xitoy frazeologiyasi boʻyicha tadqiqotlar koʻp. Xitoy olimlari (Guo Zhikun va Chen Xueliang) chengyuni “xalqning tarixiy xotirasi” (民众的历史记忆) deb atab, ularni xitoy tarixining ixcham ensiklopediyasi sifatida koʻrsatishadi. Ularning “Chengyu lidali Zhongguo tongshi” (“Chengyu orqali Xitoyning umumiy tarixi”) asari shuni isbotlaydi ki, chengyu nafaqat til birligi, balki tarixiy voqealarning “jonli xotirasi”dir. Gʻarb va

o‘zbek tilshunosligida frazeologizmlar madaniy xotira vositasi sifatida (V.V. Vinogradov, A.V. Kunin va boshqalar) o‘rganilgan. O‘zbekistonda xitoy tili frazeologizmlari bo‘yicha ishlar (masalan, toponimlar va frazeologizmlar tadqiqotlari) mavjud bo‘lsa-da, “tarixiy xotira” tushunchasi bilan bog‘liq maxsus tadqiqotlar kam. Shu sababli, ushbu mavzu yangi va dolzarb hisoblanadi.

Xitoy tilshunosligida frazeologizmlar va chengyularni o‘rganish qadimdan mavjud. Tadqiqotchilar chengyularni tarixiy, semantik va stilistik jihatdan tahlil qilganlar.

Lingvokulturologik yondashuv asosida frazeologizmlar xalqning mentaliteti va tarixiy xotirasini aks ettiruvchi vosita sifatida talqin etiladi. Zamonaviy tadqiqotlarda chengyularning kognitiv va konseptual xususiyatlari ham keng o‘rganilmoqda.

Mazkur tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi: deskriptiv metod – frazeologizmlarning umumiy tavsifi berildi; semantik tahlil – iboralarning ma’no qatlamlari o‘rganildi; lingvokulturologik metod – tarixiy va madaniy kontekst tahlil qilindi; qiyosiy metod – ayrim iboralar boshqa tillardagi o‘xshash birliklar bilan taqqoslandi

Tadqiqot deskriptiv-analitik usulga asoslangan. Material sifatida Xitoy klassik adabiyotidan olingan chengyu tanlangan. Tahlil lingvokulturologik (semantika, etimologiya va madaniy kontekst), qiyosiy-tarixiy va komponentli tahlil usullaridan foydalanib amalga oshirildi. Manbalar: Xitoy lug‘atlari (“Chengyu da cidian”), klassik asarlar va zamonaviy tadqiqotlar. Tanlangan misollarning har biri tarixiy manbaga bog‘lab, zamonaviy ishlatilishi ko‘rib chiqildi.

历史事件

破釜沉舟 (pò fǔ chén zhōu)

Ma’nosi: ortga yo‘lni yopib, qat’iy qaror bilan harakat qilish

Kelib chiqishi: Bu ibora qadimgi Xitoy generali 项羽 (Xiàng Yǔ) bilan bog‘liq bo‘lib, u askarlarining orqaga qaytish imkoniyatini yo‘q qilish uchun kemalarni cho‘ktirib, qozonlarni sindirgan.

Mazkur frazeologizm tarixiy voqeani aks ettiradi va unda “qat’iyat” konsepti tarixiy xotira orqali mustahkamlangan.

卧薪尝胆 (wò xīn cháng dǎn) – “To‘shakda o‘tinda yotib, o‘t qo‘shig‘ini tatib ko‘rish”. Tarixiy asos: Yue qirolligi hukmdori Goujian (V asr mil. av.) Wu qirolligi tomonidan mag‘lubiyatga uchrach, o‘zini qasos olishga tayyorlagan. U o‘tinda uxlab, har kuni o‘t qo‘shig‘ini tatib, azobni unutmash uchun ishlatgan. Tahlil: Bu chengyu “qasos, sabr va o‘tmishni unutmashlik” ma’nosini bildiradi. U xitoy xalqiga tarixiy mag‘lubiyatdan keyin qayta tiklanish ruhini saqlaydi – tarixiy xotiraning timsoli. Zamonaviy Xitoyda iqtisodiy yoki siyosiy qiyinchiliklarda ishlatiladi.

四面楚歌 (sì miàn chǔ gē) – “Hamma tomonlardan Chu qo‘shig‘i”. Tarixiy asos: Chu-Han urushi (III asr mil. av.), Xiang Yu mag‘lubiyatga uchragan paytda uning askarlari atrofida dushman qo‘shig‘i yangragan. Tahlil: “Hamma tomonlardan qamal”

ma'nosida ishlatiladi. Bu ibora xitoy tarixidagi ichki urushlar va xiyonatni eslatib, xalq xotirasida "ehtiyotkorlik" darsini saqlaydi.

破釜沉舟 (pò fǔ chén zhōu) – "Qozonlarni sindirish va qayiqni cho'ktirish". Tarixiy asos: Xiang Yu askarlarini jangga undash uchun orqaga qaytish yo'lini yo'q qilgan. Tahlil: "Hech qanday chekinish yo'q, faqat oldinga" degan ma'noni bildiradi. Tarixiy xotira orqali jasorat va qat'iyatni o'rgatadi.

指鹿为马 (zhǐ lù wéi mǎ) – "Kiyikni ot deb atash". Tarixiy asos: Qin sulolasi vaziri Zhao Gao imperatorni sinash uchun kiyikni ot deb atagan. Tahlil: "Haqiqatni buzish, yolg'on gapirish" ma'nosida. Bu ibora xitoy tarixidagi despotizm va sud amaldorlarining xiyonatini abadiylashtirgan.

前事不忘，后事之师 (qián shì bù wàng, hòu shì zhī shī) – "O'tmishni unutmaslik – kelajak uchun o'qituvchi". (Chengyuga yaqin ibora). Tarixiy asos: Qadimgi Xitoy falsafasidan. Tahlil: To'g'ridan-to'g'ri "tarixiy xotira" tushunchasini ifodalaydi va boshqa chengyularning umumiy ruhini ochib beradi.

Tarixiy shaxs va voqeaga asoslangan frazeologizm

纸上谈兵 (zhǐ shàng tán bīng) Ma'nosi: faqat nazariyada gapirib, amalda hech narsa qilmaslik

Kelib chiqishi: Zhao Kuo ismli sarkarda faqat kitobiy bilimga ega bo'lib, jangga mag'lub bo'lgan. Bu ibora tarixiy xotira orqali tajriba va amaliyotning ahamiyatini ta'kidlaydi.

前事不忘，后事之师 Ma'nosi: o'tgan voqealar kelajak uchun saboq bo'ladi

Bu ibora bevosita tarixiy xotira konseptining lingvistik ifoda sidir. Unda tarix tajribasi kelajakni shakllantiruvchi omil sifatida talqin qilinadi.

Tahlil va natijalar

Tahlil shuni ko'rsatdiki, Xitoy frazeologizmlari tarixiy voqealarni ixchamlashtirib, ularni til darajasida saqlaydi. Har bir chengyu komponentlari (masalan, "xin" – o't, "dan" – o't qo'shig'i) tarixiy kontekstni saqlab, semantik yukni oshiradi. Natijada, "tarixiy xotira" frazeologizmlar orqali nafaqat saqlanadi, balki faol ishlatiladi: u xitoy jamiyatida milliy birdamlik, saboq olish va madaniy o'zlikni mustahkamlaydi. Qiyosiy jihatdan, bu o'zbek frazeologizmlaridagi tarixiy unsurlarga (masalan, Temuriy davr iboralari) o'xshaydi, ammo Xitoy tizimi ko'proq sistemali va klassik adabiyotga bog'liq. Tadqiqot natijalari frazeologizmlarning kognitiv funksiyasi ni tasdiqlaydi: ular xotirani "jonlantiradi" va avlodan-avlodga o'tkazadi.

- Xitoy frazeologizmlarining katta qismi tarixiy voqealar bilan bog'liq
- Tarixiy xotira frazeologizmlarda quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi: tarixiy voqea modeli; tarixiy shaxs obrazi; axloqiy saboq
- Chengyular xalqning kollektiv ongida tarixiy bilimni saqlash vositasi hisoblanadi
- Frazeologizmlar orqali tarixiy xotira qisqa, obrazli va ta'sirchan shaklda ifodalanadi

Xulosa

Xitoy tili frazeologizmlarida “tarixiy xotira” tushunchasi muhim lingvokulturologik kategoriya hisoblanadi. Chengyular orqali tarixiy voqealar, shaxslar va tajribalar umumlashtirilib, avloddan-avlodga uzatiladi. Chengyu nafaqat til boyligi, balki xitoy xalqining madaniy genetik kodidir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, frazeologizmlar orqali tarixiy xotira saqlanibgina qolmay, zamonaviy hayotda faol qo‘llaniladi. Kelajakda bu mavzuni o‘zbek-xitoy frazeologiyasini qiyosiy o‘rganish bilan kengaytirish mumkin. Ushbu ish tilshunoslik va madaniyatshunoslikka hissa qo‘shadi. Shu bois, frazeologizmlar nafaqat til birligi, balki madaniy merosni saqlovchi vosita sifatida ham katta ahamiyatga ega. Ularni o‘rganish xalqning tarixiy tafakkuri va mentalitetini anglashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 王力. 《汉语成语研究》. 北京: 商务印书馆
2. 吕叔湘. 《现代汉语词汇》. 北京: 语文出版社
3. 刘叔新. 《成语与中国文化》. 上海: 教育出版社
4. Guo Zhikun, Chen Xueliang. Chengyu lidali Zhongguo tongshi. – Pekin, 2019.
5. Xasanova, S. (2025). Xitoy adabiyotining zamonaviy talqini va uning tarjima jarayonidagi aks etishi. «*acta nuuz*», 1(1.11. 1), 325-327.
6. Xasanova, S. (2025). Xitoy tilida xiehouyu iboralarining o‘rganilish tarixi. *tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g‘oyalar*, 2(1), 588-590.

